

FIGYELŐ

Ferenczi Zoltán emléke. Száz évvel ezelőtt született FERENCZI Zoltán, a hazai könyvtártudomány és irodalomtörténet nagy egyénisége. PETŐFI, DEÁK, EÖTVÖS és CSOKONAI életirója 36 éven át hazánk legjelesebb könyvtárait, a kolozsvári és a budapesti egyetemi könyvtárat, majd az Akadémia könyvtárát vezette. Mindennapos szorgos tevékenységének vejejárója volt az elmélyült kutatómunka, melynek eredményeképp születtek meg értékes tanulmányai a könyvtártudomány és a magyar irodalomtörténet köréből.

Az irodalomtörténész FERENCZI Zoltán izig-végig könyvtáros volt. Nem írhatott volna úgy a könyvtáros hivatásáról az, aki ennek terhét nem vállalta. FERENCZI önmagának jelöli ki az utat *A könyvtártan alapvonalai* c. műve előszavában: „... a könyvtár kezelése és rendezése külön hivatást kíván s csak azok lépjenek e pályára, a kik életök feladatául választották. A tudományos előképzettségen, a bibliográfiai és könyvtártani előismereteken kívül különösen öt tulajdon szükséges e pályán: a könyveknek, a pontosságnak, a legaprólékosabb rendnek, a munkának szeretete s végül előzékenység a könyvtár látogatói iránt. Az első négy a könyvtár rendben tartására, az utolsó a könyvtár és tudomány iránti állandó érdeklődés és kedvgerjesztés végett szükséges. Ezért, még ha minden más tulajdon megvolna is bennök, a barátságtalan, komor emberek ne válasszák maguknak e hivatást. De másrésről tudni kell az e pályára lépőknek, hogy a könyvtárnoki hivatás nem jár zajos sikerekkel, fényes hatással és ezért nagy mértékű önmegtágadást s azt a hitet kívánja, hogy a jólvezetett könyvtáraknál semmi sincs, a mi a hazai közműveltség és tudományosság előmozdítására a tanintézeteken kívül többet bírna tenni.”¹

Így látta FERENCZI egybehangolva a tudós és a könyvtáros hivatását. Alighogy a kolozsvári egyetemi könyvtárban átveszi SZABÓ Károly örökét, a budapesti egyetemi könyvtárba nevezik ki. Azonnal hozzálát a könyvtár anyagi, szervezeti és ügyviteli kérdéseinek tisztázásához. Egyben folytatója a SZILÁGYI Sándor idejében megkezdett nyomtatott katalógus kiadásának, sőt még új katalógusok publikálását is napirendre tűzi. Igazgatása alatt sorra jelennek meg az egyes könyvtári részlegek katalógusai: a folyóirat- és hírlapkatalógus, az olvasóterem könyvvállományának katalógusa és a segédkönyvtár katalógusa. Mindebben FERENCZI korszerű könyvtári elképzelései valósultak meg.

Egymás után látnak napvilágot művei, irodalomtörténeti és könyvtártudományi tanulmányok egyaránt. Nincs helyünk arra, hogy irodalomtörténeti munkásságával itt foglalkozunk. Már pályája kezdetén, 1896-ban jelenik meg monográfiája a kolozsvári könyvnyomtatás történetéről, majd ezt követi 1903-ban *A könyvtártan alapvonalai* c. műve. Míg az első a magyar könyvtörténeti irodalom egyik legsikerültebb monográfiája,

¹ FERENCZI Zoltán: *A könyvtártan alapvonalai*. Bp. 1903. IX. 1.

a másik KUDORA *Könyvtártana* után az első magyar nyelvű, színvonalas, kora igényeit számba vevő könyvtártani mű.

A tudós FERENCZINEK nagy és széleskörű elfoglaltsága mellett még mindig marad ideje arra, hogy bekapcsolódjék a magyar kultúrpolitika egy kritikus szakaszában a magyar könyvtárügy irányításába. A századforduló könyvtári mozgalmában, amikor a porosz és az angol—amerikai minták útvesztőjében mozog a népkönyvtári mozgalom, feltétlenül a haladóbbat, az angol—amerikai utat választja. Olyan világosan kevesen látták a célt, és olyan módszeresen kevesen szervezték meg a feladatokat, mint FERENCZI Zoltán.

Korszerű eszméi még ma is élnek. Minden magyar faluba el akarja juttatni a könyvet. A módszert a következőképpen látja: „...kisebb helyeken is csak olvasóteremmel lehet az embereket egymáshoz közeledésre szoktatni; csak ez teheti a könyvtárt az érdeklődés, a tanítás, a szabad előadások középpontjába. Ezért, ki kellene mondani, hogy falukon és más, kisebb helyeken minden iskola ellátandó iskolai könyvtárral a tanulók számára, továbbá minden iskola mellé építendő egy elég tágas olvasóterem, melyben elhelyezést nyer a népkönyvtár és ugyanott hasznos előadások tartassanak, melyek alkalmával a népkönyvtár ismeretterjesztő anyaga bemutatnának, mi által az iskola állandó művelődési központ maradna minden egyesre és minden korra nézve.”² Felhívja a kormány figyelmét arra, hogy iskolai könyvtár, népkönyvtár és olvasóterem nélkül iskolák alapítására engedélyt ne adjon. A gyárakba, tanyákra és a „katonai ezredkekhez” is el akarja juttatni a könyvet, legalábbis vándorkönyvtárak útján.

A könyvtár funkciójáról vallott nézete is merőben különbözik több kortársának véleményétől és az általános korabeli felfogástól. „A közkönyvtár csak egy célt fog szem előtt tartani: lehetőleg mindenkit kielégíteni, aki hozzá fordul. Ekképen a régi, nehézkes könyvtár igyekezni fog anélkül, hogy tudományos irányát egészen fölhagyná, népszerűbb lenni anyagában és kezelésében, mint aminő az angol és amerikai Public Library. Egy tudományos és egy, az általános képzést szem előtt tartó könyvtár közt nem is annyira az anyagban, mint a célban van az eltérés.”³ A Public Library-k — az akkori leghaladóbb könyvtártípus — voltak mintái és ezeket akarta meghonosítani hazánkban is, mondván: „...követni kell nem mint holmi népkönyvhai s ehhez hasonló jótékony intézményt, hanem mint nemzeti berendezkedést.”⁴ FERENCZI Zoltán látta a szükségleteket; széleskörű szakismeretei megmutatták számára a jövő útját. A könyvtárak rohamos fejlődését látva hívja fel a miniszter figyelmét az egyetem bölcsészeti karán könyvtártani előadások tartására, hogy ezzel is biztosítva legyen a könyvtárosok szakszerű képzése.

FERENCZI Zoltán életműve sok tanulságot nyújt számunkra. Nagyhatású tevékenységéhez méltatlanul halála után harminc évig hallgattunk róla. Hatalmas tudása, ügybuzgósága egyaránt megérdemli, hogy kijelöljük számára is az őt megillető helyet.

LÉCES KÁROLY

A varsói Nemzetközi Bibliográfiai Konferencia (1957. szeptember 19—22). 1955 szeptemberében a brüsszeli Könyvtáros Világkonferencián felvetődött a szomszédos népi demokratikus országok között a bibliográfiai együttműködés szükségességének

² FERENCZI Zoltán: *Népkönyvtárak, vándorkönyvtárak, ezek szervezése és az eseli könyvtárak kérdése*. Bp. 1907. 241—242. l.

³ FERENCZI: *I. m.* 257. l.

⁴ FERENCZI: *A könyvtárak mint a nemzeti művelődés eszközei*. (KlNy. Múzeumi és Könyvtári Értesítő III. évf.) Bp. 1909. 25. l.

gondolata. Ezt a javaslatot a lengyel könyvtárosok valósították meg, amennyiben a kitűzött terminusok ismételt elhalasztása után 1957 szeptemberére Varsóba összehívták a Nemzetközi Bibliográfiai Konferenciát, amelynek fő témájául a retrospektív nemzeti bibliográfia problémáit jelölték meg.

Magyar részről a konferencia rendezőségéhez két referátumot nyújtottunk be.

1. A szomszéd népek együttműködésének problémái a retrospektív bibliográfiák szerkesztése terén.

2. A kurrens és szakbibliográfiák néhány időszerű kérdése.

A fenti referátumok végső fogalmazványa az Országos Széchényi Könyvtár Bibliográfiai Osztályán készült el más könyvtárak (Akadémiai Könyvtár, Egyetemi Könyvtár) szakembereinek bevonásával; az anyagot a Könyvtártudományi Főbizottság előzetesen megvitatta. A nyár folyamán megkaptuk a résztvevő országok referátumait is, melyeket egyenként feldolgoztunk, és ennek alapján a szóbeli észrevételek megtételére felkészültünk.

A Művelődésügyi Minisztérium által kiküldött delegáció tagjai voltak: V. dr. WALDAPFEL Eszter, az Országos Széchényi Könyvtár h. főigazgatója, a delegáció vezetője, dr. BÉLLEY Pál, az OSZK Bibliográfiai Osztályának vezetője és dr. GOMBOCZ István, az OSZK Nemzetközi Osztályának mb. vezetője.

A meghívott országok közül Bulgária két, Csehszlovákia öt, Jugoszlávia három, Lengyelország nyolc, a Német Demokratikus Köztársaság három, Románia két és a Szovjetunió két képviselővel vett részt a megbeszélésen.

A küldöttségek vezetői a következők voltak:

Bulgária: BOROV Todor, a szófiai Elin Pelin Bibliográfiai Intézet igazgatója, Csehszlovákia: ČERNÝ Vladimír, a prágai Iskolaügyi és Kulturális Minisztérium képviselője, Jugoszlávia: MIŠIĆ Smilja, a belgrádi Akadémiai Könyvtár igazgatója, Lengyelország: HLEB-KOSZAŃSKA Helena, a varsói Nemzeti Könyvtár Bibliográfiai Intézetének igazgatója, Magyarország: V. dr. WALDAPFEL Eszter, az Országos Széchényi Könyvtár h. főigazgatója, Német Demokratikus Köztársaság: KUNZE Horst dr., a berlini Deutsche Staatsbibliothek igazgatója, Románia: POPESCU-BRADICENI Angela, a Bukaresti Központi Állami Könyvtár igazgatója, Szovjetunió: BOGACSEV M. A., a moszkvai Lenin Könyvtár igazgatója. A Francia Könyvtári Igazgatóság képviselője: SALVAN Paule, a Könyvtári Igazgatóság tudományos munkatársa.

A delegációk vezetői előkészítő értekezletükön a programot a következő négy pontban határozták meg:

1. A nemzeti bibliográfia fogalma.
2. Az anyaggyűjtés megszervezése.
3. A nemzetközi együttműködés módozatai.
4. A kulturális egyezményekkel kapcsolatos kérdések.

A konferenciát a lengyel kulturális ügyek minisztere nyitotta meg, majd MIŠIĆ asszony, Jugoszlávia egyik képviselője a FIAB üdvözlőit tolmácsolta, felolvasva P. BOURGEOIS elnök levelét.

A konferencia menete a megállapított programponthoz alapján zajlott le. A legnagyobb jelentőségű vita a nemzeti bibliográfia fogalma körül alakult ki. Ebben a vonatkozásban a lengyel, jugoszláv és magyar küldöttség felszólalásai alkották a vita magvát. Igen érdekes volt — bár több ponton vitatható — Smilja MIŠIĆ asszony felszólalása, aki elvetette a retrospektív nemzeti bibliográfiák anyagánál eddig alapelveként szereplő területi és nyelvi kritériumokat, s a nemzeti bibliográfia legfőbb ismérvét a nemzeti kultúra kialakításának központi gondolatában jelölte meg. Szerinte csak azok a művek tartoznak egy-egy nemzeti retrospektív bibliográfiába, amelyek az illető nép

„nemzeti kultúráját vitték előbbre”. Ez az álláspont a nemzeti bibliográfia gyűjtőkörének meghatározásába egy új, értékelő, válogatási szempontot kíván bevezetni.

A nemzeti bibliográfia fogalmának ez az új meghatározási kísérlete s általában a nemzeti bibliográfia tartalma — a konferencián túl is — számos magánbeszélgetés és vita tárgya volt. Ez készítette a magyar delegációt arra, hogy ezzel kapcsolatban álláspontját a konferencia utolsó napján ismét összegezze. BÉLLEY Pál hozzászólásában elismerve azt, hogy Mišić asszony javaslata gondolatébresztő, fenntartotta eredeti elgondolásunkat. Hangsúlyozta, hogy minden válogatási elv bevezetése egyéni szemlélet veszélyét rejti magában, azért a történelmi területi elv alapján az 1918-ig Magyarországon megjelent könyvek alkotják a magyar nemzeti retrospektív bibliográfia anyagát. Ez az álláspontunk hasonló a lengyel koncepcióhoz, és bizonyos vonatkozásokban találkozott a román és csehszlovák elképzelésekkel is.

A konferencia utolsó napján WALDAPFEL Eszter mint soron levő elnök bezárta a vitát. Ezt követően a javaslatokat kidolgozó bizottság — melyben magyar részről GOMBOCZ István vett részt — megszerkesztette a konferencia eredményeit összefoglaló dokumentumot, mely nem határozat, csupán ajánlás formájában összegezte a referátumokban felvetett és a vita során elfogadott legfontosabb javaslatokat. A kongresszus által elfogadott két nyelven: franciául és oroszul készült ajánlások magyar fordításban a következők:

„A Bolgár Népköztársaság, a Csehszlovák Köztársaság, a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság, a Lengyel Népköztársaság, a Magyar Népköztársaság, a Német Demokratikus Köztársaság, a Román Népköztársaság és a Szovjetunió küldöttségei részt vettek az 1957. szeptember 19—21 között Varsóban megrendezett Nemzetközi Bibliográfiai Konferencián, és megállapították a nemzetközi együttműködés szükségességét azon országok között, melyeknek a nemzeti bibliográfia terén közös problémáik vannak. A konferencia részletes javaslatok helyett csupán általános ajánlásokat dolgozott ki, melyeket a bibliográfiai intézmények által kötendő kétoldalú megállapodások létrehozatala során lehet majd felhasználni. Kívánatos, hogy ezeket az ajánlásokat a kulturális egyezmények megkötésekor vegyék figyelembe.

1. A Nemzetközi Bibliográfiai Konferencia megállapítja a nemzeti bibliográfia fogalmáról alkotott felfogások különbözőségét és úgy véli, hogy ilyenformán az egységes meghatározás kialakítására nincs mód. A nemzeti bibliográfia fogalma tehát új, elméleti tanulmányokat tesz szükségessé.

2. Kívánatos a régi könyvek (1800-ig) központi katalógusainak összeállítása. Ez segítséget nyújt a nemzeti retrospektív bibliográfia anyagának összegyűjtéséhez és lehetővé teszi a többi ország szükségleteinek figyelembevételét.

3. Kívánatos, hogy tanulmányozzák annak lehetőségét, hogy az egyes országokban elkészíthetők-e a folyóiratcikkek retrospektív bibliográfiai.

4. A nemzeti bibliográfia ügyében folytatandó nemzetközi együttműködés egymás kölcsönös tájékoztatásával valósítható meg:

a) azokról a gyűjteményekről, melyek egy másik országot is érdekelhetnek,

b) azokról a folyamatban levő vagy tervbe vett bibliográfiai munkálatokról, amelyek egy másik országot is érdekelhetnek;

c) a könyvek, kéziratok és periodikus kiadványok alapján készített mikrofilmek és fénymásolatok jegyzékeiről.

5. Az érdekelt államok meg fognak állapodni abban, hogy egymásnak kölcsönösen megküldik alapvető bibliográfiai forrásműveiket és a bibliográfia módszertanáról kiadott kézikönyveiket. Kívánatos, hogy ezekről ismertetések jelenjenek meg a többi országban. Ennek érdekében a fontosabb kiadványokat el kell látni valamelyik világnyelven készült kivonattal.

6. Kívánatos, hogy az egyes országok cseréljék ki a bibliográfiák kiadásával foglalkozó intézményeik jegyzékeit.

7. A bibliográfiai kiadványokról nyújtandó rendszeres tájékoztatás érdekében kívánatos, hogy minden ország adja ki bibliográfiáinak bibliográfiáját.

8. Az anyaggyűjtés érdekében kívánatos

a) a bibliográfusok cseréjének megszervezése, kétoldalú megállapodások alapján, az anyag feltárása, illetőleg mikrofilmettetése érdekében ;

b) a bibliográfiai szolgálatok cseréjének megszervezése kölcsönösségi alapon, azoknak a szakembereknek a kijelölésével, akik megbízatást kapnak a bibliográfiai és dokumentációs anyagoknak fotokópiák és mikrofilmek formájában való összegyűjtésére.

9. A kurrens nemzeti bibliográfia terén kívánatos — a kétoldalú megállapodásoknak megfelelően — a többi országot is érintő könyvek és folyóiratcikkek bibliográfiai címfelvételeinek rendszeres cseréje.

10. Kívánatos, hogy megvalósuljon azoknak a kiadványoknak a rendszeres cseréje, melyek más országok bibliográfiai munkáját érinthetik.

11. A nemzetközi együttműködés eredményességéhez szükséges annak a központi szervnek országonként történő kijelölése, amely meg lesz bízva a kulturális egyezmények alapján kötött kétoldalú megállapodások feladatainak végrehajtásával.

12. Az együttműködés céljait és formáit az érdekelt államok egymással kétoldali egyezmények útján rendezik.

13. Kívánatos, hogy a kétoldalú kulturális egyezmények tárgyalásaiba vonják be a bibliográfiai intézetek és a könyvtárak képviselőit is.

14. Kívánatos, hogy országaink egymás utáni sorrendben periodikusan konferenciákat tartsanak, melyeknek célja a nemzetközi bibliográfiai együttműködés problémáinak megoldása.

15. Kívánatos, hogy a *Szovjetszkaja Bibliografija* c. folyóiratban cikkek jelenjenek meg azokról a problémákról, melyekkel a Nemzetközi Bibliográfiai Konferencia foglalkozott. Ezeket a cikkeket a többi ország bibliográfiai folyóiratai is felhasználhatják.

16. Kívánatos a könyvek nemzetközi cseréjének és könyvtárközi kölcsönzésének kiterjesztése, az ezekre vonatkozó részletek azonban egy külön konferencia tárgyát képezik.”

A lengyel könyvtárakról.

A Nemzetközi Bibliográfiai Konferencián résztvevő magyar küldöttség tagjainak módjában volt tanulmányozni a varsói, gdański és krakkói könyvtárakat is.

Ennek során megismerkedhettek a varsói lengyel *Nemzeti Könyvtár* szervezetével és munkájával. Ítt különösen tanulságos volt a könyvtár szervezetébe épített *Bibliográfiai Intézet* tevékenysége. Az intézetnek öt osztálya van, összesen 78 munkatárssal, országos viszonylatban módszertani és koordináló központja a lengyel bibliográfiai munkálatoknak. A húszezer kötetes szakkönyvtárral felszerelt Intézetben folyik a kurrens és retrospektív bibliográfiák szerkesztési munkája, továbbá a különböző szak- és ajánló bibliográfiák készítése. Emellett külön részleg foglalkozik a bibliográfiaszerkesztés elméletével.

A könyvtár *Mikrofilm Osztályának* korszerű technikai berendezése, nagyüzemi munkamódszere jelentős tanulságokkal szolgált. Megemlítjük, hogy a lengyel könyvtárak évi mikrofilm-terméséről kurrens, nyomtatott katalógus jelenik meg a Bibliográfiai Intézet szerkesztésében. A *Nemzeti Csereközpont* önálló szervezeti részlegként működik a könyvtár tágabb keretein belül. Kitérő nyilvántartásaikkal áttekintik az egész lengyel-országi kiadványcserét.

A *varsói Egyetemi Könyvtárban* tett látogatásunk során figyeltünk fel arra a sajátos tényre — amelyet további tapasztalataink igazoltak —, hogy az általunk ismert lengyel könyvtárakban schol sem találkoztunk tizedes rendszerű szakkatalógussal. A különböző egyéni szakrendszereknek nincs közös elvi alapjuk, ami, megítélésünk szerint, hiányosság.

A *Lengyel Tudományos Akadémia Irodalmi Intézetében* folyik az ESTREICHER-féle retrospektív nemzeti bibliográfia kiegészítése, a lengyel folyóiratok retrospektív cikkbibliográfiájának és a lengyel biobibliográfiai lexikon szerkesztésének munkája. Ugyancsak itt dolgoznak a lengyel nyomdászattörténeti adattár összeállításán is.

A *lengyel Akadémia gdański könyvtárának* elsősorban régi anyaga igen jelentős. Gazdag kéziratos gyűjteményének több darabja magyar szempontból is érdekes. A különös gonddal szerkesztett és nyomtatásban is megjelent ősnymontatványkatalógusukban számos magyar vonatkozás lelhető fel.

A *krakkói Jagelló Egyetem Könyvtárának* nagyszerű új épülete közvetlenül a második világháború előtt készült el. Egymillió kötetes állományát, tízezer kézirátát, háromezer ősnymontatványát, harmincezer grafikáját nyolc szintes, korszerű raktárban őrzik. A kétszáz személyes olvasótermet és a raktárakat több személy- és anyaglift köti össze. Ez az intézmény Lengyelország legkorszerűbb, legmodernebb könyvtára, a vele való megismerkedés a magyar küldöttség tagjainak egyik legnagyobb szakmai élménye volt. Él bennünk a remény, hogy a magyar nemzeti könyvtár is hamarosan ilyen korszerű és szép épülethez jut.

BÉLLEY PÁL — GOMBOCZ ISTVÁN — V. WALDAPFEL ESZTER

A magyar könyvtári statisztika. I. A magyar könyvtárügy fejlődésében viszonylag korán — az európai viszonyokhoz mérten csak kis késedelemmel — jelentkezett az országos könyvtárstatisztika elkészítésének igénye. KELETI Károly, KONEK Gyula, SZILY Kálmán már 1868-ban útjára bocsátják az országos könyvtárstatisztika előfutárának tekinthető iskolai és oktatási intézmények könyvtárainak egységes statisztikai felmérésére hivatott kérdőívet.¹ 6 évvel később, 1874-ben KELETI Károly, a Statisztikai Hivatal elnöke javaslatot tesz az országos könyvtárstatisztika elkészítésére. Mindezek a kezdeményezések körülbelül egy időben zajlanak le az 1865. évi olasz, az 1868. évi svájci, az 1870. évi osztrák és az 1876. évi amerikai, csaknem teljes körű könyvtárstatisztikai felvételekkel.

A magyar könyvtárstatisztika úttörői között kell megemlékeznünk KÖRÖSY Józsefről és THIRING Gusztávról is. Kezdeményezésükre és szerkesztésükben jelent meg Budapest (illetve Pest) könyvtárainak statisztikai elemzése.² KÖRÖSY 1871-ben még csak a pesti nyilvános könyvtárakban használt művek tárgykörök szerinti megoszlását és a legkeresettebb, legkedveltebb szerzők adatait közli, THIRING és a Fővárosi Statisztikai Hivatal későbbi igazgatói 1875—1944. évek közötti időszakban már évenként bemutatják a fővárosi köz-, hivatali, intézeti stb. könyvtárak állományának szaporodását, megoszlását, a könyvtár forgalmát, az olvasók foglalkozási, az olvasott művek tárgykörök szerinti megoszlását.³

Bár ez a könyvtárstatisztika csak egy városra terjedt ki, részletes elemzése, hosszá, csaknem 70 évre terjedő megszakítatlan adatsorai miatt nagy jelentőségű.

A kiegészést követő közjogi harcok és a gyors mértékű gazdasági fejlődés elsősorban az országos igazgatási és gazdaságstatisztikai adatok begyűjtését tette szükségessé.

¹ *Hivatalos Statisztikai Közlemények.* II. évf. I. füzet. Pest, 1869. 24., 100. 1.

² *Sz. K. Pest városa Stat. Hiv. Közleményei.* Pest, 1871.

³ *Budapest Főváros Statisztikai Évkönyve.* 1894—1944.

Emiatt a viszonylag korai kezdeményezés ellenére csak 1885-ben valósulhatott meg az első országos méretű könyvtárstatisztikai adatfelvétel.

Az 1885. évi minden 500, illetve 1000 kötetnél nagyobb köz- és magánkönyvtár statisztikai adatfelvétele nemcsak első, hanem igen fontos állomása is az országos viszonylatú magyar könyvtárstatisztikának. A 18 kérdőpontból és közel 50 alkérdésből álló kérdőív és annak sokoldalú feldolgozása értékes fejezetét képezi a magyar könyvtárügy és közművelődés történetének.⁴ Az első országos könyvtárstatisztika közművelődési jelentőségét egyébként tervezői is felismerték, és nem kis mértékben forgatták fegyverként szellemi felmelkedésünk elismeréséért folyó csatározásokban: „...könyvtárak tekintetében mi sem állunk nagyon hátra Európa míveltebb nemzetei között...”, „e tekintetben előbb állunk, mint egynémely nagy kultúrnemzet...” — írja büszkén KELETI Károly.⁵

Ez az országos adatgyűjtés azonban nemcsak arra adott alkalmat, hogy önmagunk és a világ előtt bebizonyítsuk kultúrnemzet mivoltunkat. A nagy fáradsággal, lelkes társadalmi megmozdulással összegyűjtött és csoportosított adatok, valamint monografikus leírások a statisztikus kritikus szemüvegén át vizsgálva bíráló, sőt gyakran elmarasztaló véleményre sűrűsödtek. A táblázatokhoz fűzött megállapítások bátorságra, európai szintű könyvtárosi ismeretekre és mély művelődéspolitikai gondolkodásra vallanak. Idézzünk közülük néhányat: „a kaszinói — s kölesönkönyvtárak ... egészen tervszerűtlenül, legtöbb esetben a közművelődés, jóizlés, sőt az erkölcs kárára gyarapítottak”, „Magyarországon még a nagyobb városokban is, a valódi kézműves előtt tényleg bezártak a könyvtárak ajtóit, de ha megnyílnának is, alig-alig akadna ott valami, a mit használhatnának, olyan segédeszköz, amely a sokat emlegetett fejlődés előbbrevitelét valóban eszközölhetné.” KELETI Károly merészen összehasonlítja a „félíg vadon” Texas állam és Magyarország könyvekre, könyvtárakra költött összegeit s megállapítja, hogy nálunk az „ily fontos kulturális eszközre kiadott összeg aránylag csekély, nagyon csekély”. Külföldi példák alapján könyörtelenül rámutat arra, hogy kincsekben gazdag könyvtáraink „nagyreszt használhatatlan könyvtárházak” és használatlan könyvgyűjtemények. A könyvtárosok képezésének, a tervszerű, központi irányítású szervezésének, az üzemi szakkönyvtáraknak szükségességét is felveti. A hiányosságok okait kutatva megrója a könyvtárosokat, megállapítva, hogy az egyetlen szakmai folyóirat, a *Magyar Könyvszemle* hosszú időn keresztül elsősorban irodalomtörténeti és könyvészeti ritkaságok ismertetésével foglalkozott, de a könyvtárosképzés, a könyvtárszervezés elméleti és gyakorlati kérdéseit, a könyvtártudomány kérdéseit úgyszólván teljes mértékben elhanyagolta.

A sok mulasztás, hiba ellenére őszinte, optimista hit csendül ki bírálatából. „Csak idő kérdése lehet az, hogy a könyvtárak jelen nevelő s lélekemelő hatása egykor nálunk is teljes ragyogásában mutatkozzék s e könyvtárak a múlt megérett bölcsességének megőrzésén kívül az eleven, forrongó életnek is teljes mértékben táplálékot adjanak.”

Az 1885. évi könyvtárstatisztikai felvétel szakstatisztikai szempontból is figyelemre méltó alkotás. A korabeli összeírásokhoz képest lényegesen több adatot gyűjtött össze;⁶ az adatfelvétel gondos előkészítése, a beérkezett adatok mérlegelése és sokoldalú csoportosítása szakavatott statisztikus szerkesztésére vall.

⁴ *Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben.* Szerk. GYÖRGY ALADÁR. Hivatalos Statisztikai Közlemények. Bp. 1886.

⁵ *I. m.* 3—12. l.

⁶ Lásd például az 1870. évi osztrák könyvtárstatisztikai adatfelvétel kérdőívét. *Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik.* XX. évf. 1873. II. fü. 5. l.

Meg kell említenünk azonban, hogy az osztrák felvétellel szemben hiányzik az egyes könyvtárstatisztikai fogalmak meghatározása. Az osztrákok az említett felvétellel alkalmával körülírták a könyvtárhasználat, a füzet, az aprónyomtatvány stb. fogalmak ismertetőjegyeit. A felvételnek ez a hiányossága az adatok összehasonlításában óvatosságra int.

Viszont KELETI Károly az osztrák, német és olasz könyvtári statisztikával szemben úgyszólván teljes mértékben kielégíti a statisztikusok nemzetközi fórumán — az 1873. évi nemzetközi statisztikai kongresszuson Firenzében — meghatározott könyvtári adatfelvétel kérdéskörét.⁷ Kivételt csak az olvasók, kölcsönzők foglalkozási adatai képeznek. Nem véletlen azonban, hogy KELETI Károly nem bocsátkozott oly részletes taglalásba, mint KÖRÖSY a nagy budapesti könyvtárak adataival kapcsolatban. Ugyanis a vidéki könyvtárak nyilvántartásai megbízhatatlannak voltak, és a pontos nyilvántartások felfektetése még hosszú évtizedek múlva is problematikus.

2. A Központi Statisztikai Hivatal 1899-től 1903-ig évenként begyűjtötte és a *Magyar Statisztikai Évkönyvben* közzétette a legjelentékenyebb, mintegy 40—50 könyvtár adatát. 1904-ben munkatervében felhatalmazást nyert egyszer és mindenkorra a könyvtári adatgyűjtés végrehajtására olyan formában, hogy azt belátása szerint az összes, tehát kisebb közkönyvtárakra is kiterjeszthette. 1904-ben ezen felhatalmazás alapján a közigazgatási hatóságoktól beszerzett jegyzékek felülvizsgálásával az összes közkönyvtárakra vonatkozóan statisztikai adatgyűjtést hajtott végre. Mivel a begyűjtött adatok pontatlanok voltak, csak a nagyobb, 5000-nél több kötetet számláló könyvtárak adatait közölte. 1904 és 1906 között csak az 5000 kötetnél nagyobb közkönyvtárakról hajtottak végre adatgyűjtést. 1907-től kezdve évenként csak a 10 000-nél több kötettel rendelkező közkönyvtárak adatai jelentek meg a *Statisztikai Évkönyvben*. A népiskolák, tanítóképző intézetek tanári és ifjúsági könyvtárai a közoktatásügyi miniszter adatgyűjtése révén voltak részletes adatszolgáltatásra kötelezve.

Az első világháború idején szünetelt a könyvtári adatgyűjtés és csak az 1925., 1930. és 1935. évekre vonatkozóan rendelkezünk könyvtári statisztikai adatokkal a 10 000-nél nagyobb állományú könyvtárakra vonatkozóan, — kivételt képez a már említett fővárosi könyvtárakra vonatkozó adatgyűjtés.

Az adatgyűjtés körének szűkülése nem járt együtt a bekért adatok számának gyarapodásával. KELETI Károly és az 1899 óta folytatott adatgyűjtések kérdőíveinek összehasonlítása élénken tanúskodik erről.

A szűkebb körű és kisebb méretű adatgyűjtés lehetőséget nyújtott volna a könyvtárstatisztikai fogalmak egységesítésére, a könyvtári nyilvántartások pontosságának fokozására. Az alább közölt — statisztikai évkönyvekből idézett — táblázat azonban ennek ellenkezőjéről tanúskodik. Például a könyvtárak állományát időszakonként más mértékegységgel mérték: könyv, kötet, darab szerepel felváltva a mérőszámok között. A táblázat adatai könyvtáraink nem egységes és ezért össze nem hasonlítható nyilvántartásairól tanúskodnak. A könyvhasználat és olvasóforgalom adatai még nagyobb hullámzást mutatnak, valószínűleg ismét a különféle mérési módok miatt.

A hivatalos statisztikai szolgálat tisztában volt a könyvtárakkal kapcsolatos adatok összehasonlításának nehézségeivel. Erre utal a könyvtárak fejlődésének adatait méltató *Statisztikai Szemlében* megjelent cikk is. „Bár a statisztikai számbavétel ezen

⁷ *Solutions arrêtées dans la session du Congrès international de statistique réuni à Florence en 1867.* 18. l.

*Legnagyobb budapesti könyvtárak állományának fejlődése
(ezrekben)*

Könyvtár neve	1895 ⁸	1905	1910 ¹¹	1925 ¹³	1930	1935 ¹⁴
Széchenyi	264,4	1.319,0 ⁹	2.095,0 ¹²	2.387,5	627,8	796,5
Egyetemi	275,0	294,9	321,1	1.000,0	644,2	680,6
Akadémiai	179,2	154,4	175,3	254,3	415,8	454,9
Parlamentí	29,2	61,4 ¹⁰	68,3	97,1	115,7	144,5
Műegyetemi	40,3	72,5	85,9	115,1	131,6	144,0
Szabó Ervin	—	55,3	77,2	237,2	367,1	458,1

a téren nagy nehézségekkel küzdő módszere az idők folyamán változhatott is, e számok . . . stb.”¹⁵ Egy vidéki könyvtáros sokkal nyíltabban bevallja, hogy a statisztika tekintetében „minden könyvtár a maga — helyi körülményekhez képest — jól bevált rendszerét használja.”¹⁶

Könyvtáraink évkönyveiből és jelentéseiből kitűnik, hogy egyre bővebb és differenciáltabb nyilvántartásokat vezetnek, azonban ezen nyilvántartások egységesítésének, a könyvtári statisztika elvi és gyakorlati módszereinek, a könyvtárak országos, közművelődési funkciójának statisztikai elemzése hiányzik a könyvtári szakirodalomból.¹⁷ Pedig a külföldi könyvtári szakirodalom ebben a korszakban már más szemmel tekint a statisztikára, és megindulnak az egységesítési törekvések. Önálló művek vagy a könyvtári adminisztrációról és vezetésről szóló tanulmányok, könyvek külön fejezetei foglalkoznak a könyvtári statisztika elméleti és gyakorlati kérdéseivel.¹⁸

3. A második világháború eseményei és az utána következő gazdasági, társadalmi átalakulások érzékenyen érintették könyvtárainkat. Könyvtárakat számoltunk fel, új könyvtárakat szerveztünk, a nyilvánosság előtt megnyitottuk az eddig elzárt könyvtárak kapuit. Ennek a mozgalmas korszaknak könyvtárstatisztikai adatait kissé késve rögzítettük. Ugyanis csak 1949—50-ben, a statisztikai beszámolási rendszer kiépítése során indul meg könyvtáraink rendszeresebb adatszolgáltatása, végül 1952-ben a Minisztertanács elrendelte a nyilvános tömegkönyvtárak könyvvállományának számbavételét. A Központi Statisztikai Hivatal a párt, iskolai, egyházi és tudományos-műszaki könyvtárak kivételével több mint 8500 könyvtár adatát gyűjtötte össze és dolgozta fel. Mivel a nyilvános tömegkönyvtárak adatai feldolgozásának közzététele nem volt

⁸ Könyvek száma.

⁹ Könyv, kézirat, oklevél, hírlap, gyászjelentés (becslés).

¹⁰ A Felsőház könyvtárával együtt.

¹¹ Darabszám szerint könyv és füzet.

¹² Becslés.

¹³ Darabszám szerint.

¹⁴ Darabszám szerint könyv és füzet.

¹⁵ ELEKES Dezső: *Szellemi élet*. Magy. Statiszt. Szle. 1938. 4. sz. 532.

¹⁶ RADÓ István: *Vidéki közkönyvtáraink*. Magy. Könyvszle. 1940. 55. l.

¹⁷ Kivételt képez: NYIREŐ István: *A megcsönkített Magyarország könyvtári és múzeumi művelődés ügye*. Társadalomtud. 1921. 597. l., RADÓ már idézett cikke és ugyancsak RADÓ: *Egy vidék közkönyvtár statisztikai rendszere*. Magy. Könyvszle, 1943. 64. l.

¹⁸ SCHRIEVER, F.: *Büchereistatistik*. Leipzig. 1940.; WILSON: *The geography of reading*. Chicago 1938; BAILEY: *Library statistics speak*. Library J. LXV. évf. 513. l. LAOY, JOECKEL, PRAEDEEK, KOVANA stb. tanulmányai.

lehetséges, nem lesz érdektelen ismertetni a legjellemzőbb adatokat, illetőleg viszony-számokat :

Nyilvános tömegkönyvtáraink számának és állományának fele szakszer-vezeti kezelésben állt. Területileg a tömegkönyvtárak fele falvakban és egy-negyede Budapesten található. Állományuk, amely több mint 4 millió kötetet tett ki, nagyon elaprózódott, a könyvtárak több mint 80%-a 500 kötetnél kevesebb könyvvel rendelkezett. Budapestet kivéve az 1 könyvtárra jutó olvasók száma nem érte el a 100 főt, az évi kölcsönzések száma pedig az 1000 kötetet. Állományuk fele szépirodalom, negyede pedig társadalmi-politikai jellegű mű volt

Ez a felvétel méreteit és feldolgozásának részletességét tekintve 1885 óta a leg-nagyobb és legrészletesebb könyvtári statisztika, és könyvtárügyünk nagymértékű haladásáról tett tanúságot.

Az 1953. december 31-i állapot szerint a Központi Statisztikai Hivatal minden 250 kötetet meghaladó állományú tudományos és szakkönyvtárra vonatkozóan részletes, az eddigi felvételeket könyvtárosi és szakstatisztikai szempontból felülmúló adat-felvételt hajtott végre. Ezt a felvételt az 1954. és 1955. évben megismételték. Az 1953. évi felvétel adatait az 1925. és 1935. évi 10 000 kötetnél nagyobb állományú könyv-tárakkal egybevetve könyvtáraink nagyarányú fejlődéséről győződhetünk meg.

10 000 kötetnél nagyobb állományú könyvtárak fejlődése

Év	Könyvtárak száma	Alkalm. száma	Állomány ezerben	Kölcsönzött könyvek száma ezerben
1925	87	359	6 983,3	800,8
1935	163	761	7 588,1	1 827,9
1953	159	1 288	21 352,0	5 342,1

A feldolgozás során kitűnt, hogy az adatszolgáltatás teljességét vizsgálva az apró-nyomatvány, mikrofilm állomány-nyilvántartása, a beiratkozott olvasók száma, az olvasó-termekben használatra kiadott kötetek száma problematikus.

A második világháború után könyvtárainkban a statisztika funkciója lényeges módon és mértékben megváltozott. Ez a változás egyrészt annak tulajdonítható, hogy a statisztika szerepe és fontossága általánosságban is megnövekedett, másrészt, hogy könyvtáraink jelentősége és feladatköre lényegesen átalakult. Könyvtáraink tudományszerű nagyüzemmé, fontos népművelési eszközzé fejlődtek, és a tudományos nagyüzemben vagy üzemben a statisztika már nem lehet csak jellemző adathalmaz, hanem a helyi irányító hatóságok egyik legfontosabb szervezési, irányítási és ellenőrzési eszköze.¹⁸

A statisztika szerepének megváltozását mutatja, hogy nagy könyvtáraink a legtöbb esetben kialakították és a belső üzemvezetés során gyakran felhasználták — a kötelező adatszolgáltatáson felül — az ún. belső statisztikát. A belső statisztika arányos és a legfontosabb mozzanatokat figyelemmel kísérő működését nagymértékben hátrál-tatta a könyvtárosoknak a normákkal szemben kialakult ellenszenv. Igen sokszor ugyanis a túlzott mértékű belső statisztikát a szellemi munka „lenormázásának” tekin-

¹⁸ CsÚRY István: *Nagy könyvtáraink raktározási problémái*. Magyar Könyvszle. 1956. 15. l.

tették. Néhány könyvtárunk valóban túltett ipari üzemeink statisztikai adatmennyiségén, és nem kevesebb, mint 600 adatot figyeltett rendszeresen. A túlzásoktól mentes, a könyvtárak sajátosságait tekintetbe vevő belső statisztika fontosságát nem lehet letagadni, másrészt a belső statisztika aktív felhasználása a statisztika helyzetének megváltozását példázza a könyvtárakon belül.

A könyvtári statisztika megváltozott helyzetét nemcsak a figyelemmel kísért számadatok szaporodása jellemzi. A statisztika elvi, gyakorlati kérdéseit tárgyaló tanulmányok, fordítások száma is megszorodott. Sajnos, hosszabb lélegzetű, összehasonlító könyvtárközi vagy országos témájú statisztikai elemzés nem látott napvilágot a statisztikai adatok nyilvános megjelentetésének korlátozása miatt.

Eltelkintve a statisztikai adatok mennyiségének megnövekedésétől, a statisztikai módszerek tekintetében is tapasztalható némi fejlődés. Néhány könyvtár olvasóinak foglalkozását, olvasóforgalmát reprezentatív módszerekkel állapítja meg. A reprezentatív módszer alkalmazásának további kiterjesztése, megfelelő statisztikai előkészítés mellett, megbízható következtetésekre vezet, gyors, és sok fáradságtól kiméli meg a könyvtárosokat. Könyvkiadási politikánk, sajtóterjesztésünk külföldi példák nyomán hasznosan alkalmazhatná a reprezentatív megfigyelési módszereket.

Könyvtári leltárnaplóink csak a fejrovatokban kinyomtatott kérdőpontok összesítésére alkalmasak. Ha a könyvtár állományát egyéb szempontból kell osztályozni — és a fejlődés nem mindig tartja tiszteletben a több évtizedes naplófejeket — fáradságos, sok hibalehetőséget magában rejtő gyűjtést kell elvégezni. A kártya-kartonleltár alapján — amelyet már egy-két könyvtárunk bevezetett — bármilyen szempont szerint osztályozható a könyvtár állománya. Nem kétséges, hogy teljességével, megőrzésével kapcsolatos kifogások mérlegelendők, azonban a fejlődés valószínűleg a kartonleltárnak fog kedvezni, ipari üzemeink és egyéb vállalataink példájára.

A statisztikai módszerek fejlődése nem általános és nem terjed ki az egész könyvtár működésére. Igen sok tekintetben még ma is a régi primitív, nagy tévedési lehetőségekre vezető vonalkázási, úgynevezett „strigula” rendszert alkalmazzuk statisztikai adatgyűjtések során. (Az olvasótermi látogatók száma, az olvasók foglalkozási megoszlása stb.) A jövő feladatai közé tartozik ezen adatok megbízható, szubjektív tévedésektől mentes mérési módszerének kidolgozása.

4. A meglevő könyvtárstatisztikai rendszer szervezete és később részletezendő problémái arra késztették a Könyvtári Tanácsot, illetve a Népművelési Minisztériumot, hogy napirendre tűzzék a könyvtári statisztika egyszerűsítésének és egységesítésének kérdését. A Minisztérium által erre a célra megszervezett bizottság 1956 május és 1957 június között több ízben tartott megbeszélésén megvitatta a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára által készített jelentéseket, illetve javaslatokat.

A bizottság által elfogadott jelentés a ma érvényben levő könyvtárstatisztika rendszerét elemezve megállapította, hogy az nem felel meg a könyvtári törvény szellemének és előírásainak. A közművelődési könyvtárakat kivéve nem ad lehetőséget az 1956. évi törvényerejű rendelet egyik legkifejezettebben statisztikai jellegű feladatának végrehajtására: nevezetesen a hálózathoz tartozó könyvtárak könyvvállományának nyilvántartására a hálózati könyvtárakban (3. § 2. bek.).

Az adatszolgáltatás szervezetének hiányosságain kívül az említett jelentés megállapította, hogy a könyvtárak állapotának, munkájának összehasonlítását nagymértékben megnehezítik az egyes adatok különféle értelmezése, a kérdőívek utasításainak kiegészítésre szoruló volta. Így többek között a folyóirat-állomány kötetzámban való feltüntetése, a mikrofilmek egységének kérdése, a broszura és aprónyomtatvány fogalmának különböző értelmezése az állományi adatok eltorzulásához vezetett. Különböző gyakorlat alakult ki az olvasótermi szabadpolcra használt könyvforgalom alig

megbízható adatainak értelmezése és jelentése között. Néhány könyvtár a kölcsönzések meghosszabbítását új kölcsönzésnek tekintette, mások nem. A könyvtárak egy része a tárgyidőszak folyamán, másik részük viszont a tárgyidőszak végén fennálló érvényes olvasó vagy kölcsönző tagság számát jelentette. Nem volt ismeretes, hogy a vállalati, intézeti könyvtárak a ténylegesen beiratkozott olvasók — beiratkozás legtöbbször nem volt — vagy az egész vállalat létszámát jelentették. Úgyiszlóván minden könyvtár önálló és egybe nem vehető, valamint többször változó foglalkozási statisztikát vezetett olvasóiról és kölcsönzőiről. Végül a bizonylatok teljesen spontán módon alakultak ki, és úgyiszlóván minden könyvtár önálló rendszert honosított meg állományának, személy- és könyvforgalmának bizonylati alátámasztására.

A bizottság úgy vélte, hogy a könyvtárak hálózati szervezetének kialakítása összekapcsolható egy helyesebb, könyvtártípusonként változó tartalmú, de azért legfőbb adataiban országosan egységes adatszolgáltatási rendszerrel. A bizottság tehát szakosítani kívánja a könyvtári statisztikát. A szakosítás szükségességére már a könyvtári törvény is utal, midőn a hálózati központok számára statisztikai feladatokat jelöl ki, de a hálózatok különböző feladata, eltérő szervezete egyébként is elkerülhetetlenül teszi ezt a fejlődést.

A szakosítási törekvések során a statisztikai adatszolgáltatás fokozatosságának lehetőségét is mérlegelni kellett. Továbbá nem volna helyes, ha a könyvtárak országos irányítása, tervezése nélkülöznék azokat a minden könyvtárra azonosan értelmezendő, jellemző alapadatokat, amelyek egyszersmind a hálózati statisztika részét is képezik.

A fenti megfontolások alapján a bizottság azt javasolta, hogy a könyvtári statisztika három fokozatban szerveződjék meg.

Az első fokon a statisztika közvetlenül a könyvtár helyi vezetésének, irányításának, ellenőrzésének célkitűzéseit szolgálja. Ez a statisztika a legterjedelmesebb, olyan részletadatokat megfigyelésére és begyűjtésére terjed ki, amelyek nélkülözhetetlenek a helyi operatív vezetés számára. Felöleli tehát a már említett belső statisztikát is. Az első fokon kialakítandó statisztika terjedelmét, tárgykörét változtatossága, egyedi jellemvonásai miatt nem kívánatos központilag szabályozni.

A könyvtári statisztika második fokozata az ún. hálózati statisztika, amelyet a hálózat tagjai meghatározott időközönként a hálózati központoknak küldenek meg. Tartalmazza mindazokat a szempontokat, amelyek jellemzőek a hálózat működésére. Az állomány és forgalom alapadatain kívül tehát részletezheti az állomány-növekedés, személy- és könyvforgalom hálózati profilnak megfelelő bontását és a hálózat egyéb különleges tevékenységének statisztikai mérőszámait. (Ide sorolható a fordítói, bibliográfiai tevékenység, a könyvtárközi kölcsönzés stb.) A hálózati statisztika a hálózaton belül egységes, azonos értelemben használandó kérdőpontokra és lehetőség szerint azonos formájú bizonylatokra támaszkodjék.

A hálózati statisztika kialakítása a hálózatok sajátos feladata. A bizottság azt javasolta, hogy a hálózatok által elkészítendő kérdőív-tervezetek felülvizsgálata csak a statisztika és az egységesség általános szempontjainak mérlegelésére terjedjen ki. Általános elvként kell szem előtt tartani, hogy a hálózati statisztika mélységét, részletességét a hálózatok szervezetségéhez mérten kell megállapítani és hogy a már meglévő hálózati statisztikai rendszerek (közművelődési, szakszervezeti) lehetőség szerint felhasználandók.

A bizottság a könyvtári statisztika harmadik fokozatának tekintette a legkevesebb kérdést tartalmazó, az ország minden könyvtárára kiterjedő, a könyvtárak országos, legmagasabb szintű tervezését, irányítását és ellenőrzését szolgáló kérdőívet, az ún. könyvtárstatisztikai minimumot. A statisztikai minimum fenti célkitűzése több tartalmi és szervezeti feltétel teljesítését kívánja meg:

A statisztikai minimumnak

1. valóban a könyvtárak legfontosabb, legjellemzőbb adatait kell tartalmaznia, és
2. a könyvtárak ezen adatokat azonosan értelmezzék, bizonylatokkal támasz-
szák alá.
3. Az adatok nemzetközi könyvtárügyi statisztikai kiadványokkal összehasonlít-
hatók legyenek.
4. Minthogy az adatgyűjtés köre minden könyvtárra kiterjed, kívánatos, hogy
évenként csak egyszer hajtsunk végre adatgyűjtést.
5. A minimumban feltüntetett kérdőpontok megválaszolása ne okozzon külön
fáradtságot: a hálózati statisztika rendszeres, évenként többször megismétlődő adat-
gyűjtésébe beépítendő a statisztikai minimum kérdőpontjai.

A Könyvtári Tanács és a Művelődésügyi Minisztérium a Központi Statisztikai Hivatal képviselőinek részvételével tartott értekezleten megvitatta a fenti elgondolások alapján készített könyvtárstatisztikai minimum kérdőívét és utasítását. A tervezet szerint ez a minimum az állomány, a könyv- és személyforgalom, a költségvetés, valamint a könyvtári dolgozók legfontosabb adatait tartalmazza. Évenként egyszer készí-
tendő és minden könyvtár az állomány alsó határára való tekintet nélkül kötelezett az adatszolgáltatásra, kivéve a magán- és a fogyveres alakulatok könyvtárait. A javaslat a fennálló különféle bizonylati rendszerek ellenére igyekezett egyes adatok eltérő értelmezését kiküszöbölni és egységes meghatározást adni a könyvtárstatisztikai fogalmak-
nak. Így többek között a nemzetközi gyakorlattal egyező módon határozza meg, hogy a könyvkölesznés meghosszabbítása nem tekinthető új kölesznésnek. Rendezte a mikrofilmállomány mérőszámának kérdését. A körülményekhez képest legcélszerűbb módon állapította meg a folyóirat-állomány mértékegységét. Az olvasótermi szabadpolcos könyvforgalom adatait hiányos bizonylati alátámasztás miatt törölte az adatszolgáltatásból, végül megjelölte a szolgáltatandó adatok bizonylatait. A Bizottság az utasítás kidolgozása során mérlegelte a fent körvonalazott egységesítéssel járó esetleges többlet-
munka terhét, és így néhány könyvtárban az eddigi nyilvántartások megszüntetése és új bizonylatok felfektetése válik szükségessé.

A Könyvtári Tanács említett ülésén általánosságban jóváhagyást nyert a minimum és a minimumra épülő hálózati statisztika kidolgozásának szükségessége, továbbá a statisztikai minimum kérdőívének, valamint utasításának tervezete. Ez a döntés azonban
hosszas vita és sok ellenvetés közepette született meg. Az egységes minimum szükségességének ellenzőit nagyrészt az a körülmény befolyásolta, hogy az értekezlet során nem bontakozott ki az új adatszolgáltatási rendszer szerkezete, tagolt és mégis összefüggő, hálózatonként különböző, legfontosabb adataiban mégis országosan egységes volta. A másik vitatott kérdés a minimum-kérdőív adatmennyisége volt. Bár néhány résztvevő megállapította, hogy a minimum kérdőpontjainak száma megnyugtató, mégis többen keveselték vagy soknak tartották a tervezett kérdések számát. Általában egy-egy könyv-
tár- vagy egy-egy hálózat-típusra jellemző adatsoporttal kívánták kiegészíteni a minimumot. Ide sorolhatjuk a gyermek-olvasókra, a külföldi és belföldi cserekapcsolatokra, feldolgozatlan állományra stb. vonatkozó adatokat.

Nyilvánvaló, hogy csak egy hálózatonál előforduló fogalmak felvétele az országosan egységes, minden könyvtárra kiterjedő statisztikai minimum kérdőívébe ellentmond az egész adatszolgáltatási rendszer alapvető célkitűzéseinek.

Az értekezlet néhány résztvevője kifogásolta továbbá, hogy a tervezet több olyan fogalmat tartalmaz, amely kisebb méretű könyvtárainkban merőben új és ismeret-
len. Ide sorolták különösen a mikrofilm-, aprónyomtatvány- stb. állományra vonatkozó adatokat. A bizottság ezeket az adatokat abban a meggyőződésben vette fel a könyvtár-

statisztikai minimumba, hogy amennyiben nem fordulnak elő kisebb, egyszerűbb könyvtáraink életében, úgy kitöltésük nem fog zavart okozni, — a rovatokat nem töltik ki. Viszont ezek a fogalmak az egész magyar könyvtárügy lényeges alkotó részei, és nem volna teljes képünk a magyar könyvtárakról, ha csak a pusztá könyvállomány (kötet) adatait ismernénk. Egyébként, mivel a könyvtárstatisztikai minimum kérdőívét a hálózatok központi könyvtárai juttatják el tagkönyvtáraikhoz, módjukban áll a hálózatban elő nem forduló fogalmak, illetőleg kérdőpontok rovatainak ki nem töltésére útbaigazítást adni. A bizottság az értekezlet határozata alapján megkezdte a könyvtárstatisztikai minimumra épülő, annak kiegészítését, illetve mellékletét képező hálózati statisztikák kialakítását.

A könyvtárstatisztikai minimum és a hálózati statisztikai rendszer megvalósítása lehetővé teszi, hogy a hálózati központ megismerje és elemezze a hálózatokhoz tartozó könyvtárak állományát, forgalmát, működését, anyagi és személyzeti helyzetét, különleges feladatainak teljesítését. A hálózati központ időnkénti összefoglaló jelentései tájékoztatják a minisztériumot egy-egy hálózat legfontosabb és sajátos kérdéseiről. Az egyszeri — éves — minden könyvtárra kiterjedő statisztikai minimum pedig, a felső hatóságok közvetlen kiértékelése alapján, az egész magyar könyvtárügy analizésére, a könyvtárak állományi, forgalmi, anyagi, személyi helyzetének összehasonlítására nyújt lehetőséget.

DANYI DEZSŐ

Közgazdasági könyvtárak gyarapodási jegyzékei. Minden valamennyire is számottevő szerzeményezést folytató könyvtár igyekszik folyamatos tájékoztatást adni új beszerzéseiről. Ennek a tájékoztatásnak lehetséges formáival, módszereivel (figyelőkartonok, gyorsjegyzékek, szakosított jegyzékek, a vizuális és auditív könyvpropaganda eszközei stb.) alkalomadtán érdemes lenne behatóbban foglalkozni, jelen közlemény azonban csak arra vállalkozik, hogy a tudományos szakkönyvtárak állománygyarapodási jegyzékeinek funkcióira és bizonyos szerkesztési tapasztalataira hívja fel a figyelmet a közgazdasági gyűjtőkörű könyvtárak szerzeményi jegyzékeinek vizsgálata alapján.

A szakkönyvtáraknál hangsúlyozottabban érvényesül a szerzeményi jegyzékeknek egy általános vonása, hogy ti. egyben szűkebb értelemben *lelőhelybibliográfiáknak* is tekintendők. De nem kevésbé jellemzi ezeket a jegyzékeket az is, hogy *fontos segédletei a szerzeményezési munkának*. Még azt az állítást is megkockáztatjuk, hogy tudományos szakkönyvtári vonatkozásban — a nemzeti bibliográfiák értékéből mit sem vonva le — a szakfolyóiratok recenziós és szakirodalmi tájékoztató rovatai mellett, a szerzeményi jegyzékek az állománygyarapítási munka elsődleges forrásai. Ezek a jegyzékek ugyanis egy-egy tudományág irodalmát gyorsan, a kutatás igényeihez alkalmazkodó szakszerű rendszerezésben, a nemzeti bibliográfiákban sok esetben fel sem tüntetett, de a kutatás számára igen jelentős, nem kifejezetten könyv jellegű intézeti és egyéb testületi dokumentumokat (jelentéseket, kutatási eredményeket, bibliográfiákat stb.) is feldolgozzák. A tudományos szakkönyvtári állománygyarapodási jegyzékek funkciói tehát túlnőnek az egyszerűen „új könyveink”-szerű tájékoztatás keretein.

A továbbiakban a szerkesztés néhány tapasztalatát mutatjuk be több külföldi és magyar közgazdasági szakkönyvtár állománygyarapodási jegyzékeinek példáján. A berlini Institut für Wirtschaftswissenschaften (*Liste von Neuerwerbungen*), a genfi Nemzetközi Munkaügyi Hivatal (*Additions to the Library*), a baltimorei John Hopkins University Department of Political Economy (*Economic Library Selections*), a londoni British Library of Political and Economic Science (*Monthly List of Additions*), a ham-

burgi Welt-Wirtschafts-Archiv (*Bibliographischer Wochenbericht*) gyarapodási jegyzékek szerkesztésének leglényegesebb közös vonása, hogy a jegyzékekben szerepeltetett művek *szakcsoportosítása tárgyszavas rendszerű*. Osztályozásuk tehát rugalmas, és ahhoz a tudományos diszciplínához igazodik, amelynek irodalmáról tájékoztatni hivatottak, és függetlenek a szakkatalógus osztályozásától (pl. a *Monthly List* vagy az *Additions to the Library*), és a nagy társadalomtudományi szakkibibliográfiák szerkesztési módszerét követik.

A mellékelt táblázat szemlélteti az említett könyvtárak jegyzékeinek szerkesztési módszereit és formáit (a tipográfiai elemek figyelmen kívül hagyásával). Az *Additions to the Library* numerus kurrenssal jelöli a tételeket, és a raktári jelzet mellett feltünteti a mű szakjelzetét is; az *Economic Library Selections* címfelvételei annotáltak, szerepel a könyvek bolti ára, és A B C D E betűk valamelyikének zárójeles feltüntetésével aszerint osztályozza az egyes tételeket, hogy milyen évi könyvvásárlási kerettel bíró könyvtáraknak javasolja beszerzésüket (évi 250 dollártól — 1500-ig terjedő skála alapján, pl. a (C)-betűjelű könyvek elsősorban a III. kategóriába tartozó évi 500—1000 dolláros kerettel bíró könyvtáraknak javasolhatók—ajánló bibliográfiai jelleg); a *Monthly List* a kiadási év sorrendjében sorolja fel a tárgyszavakon belül a könyveket, továbbá a fővárosokban kiadott könyveknél nem tünteti fel a kiadás helyét (pl. annál a francia nyelvű kiadványnál, amelynek címfelvételéből a kiadási hely hiányzik, kiadási helyként Párizs értendő). A *Bibliographischer Wochenbericht* is közöl annatációkat, de nem minden tételhez. Ennek a gyarapodási jegyzéknek az a további sajátossága, hogy közreadja a könyvtár kurrens állománygyarapodási statisztikáját is.

A magyar közgazdasági gyűjtőkörű könyvtárak (Közgazdaságtudományi Egyetem, Központi Statisztikai Hivatal, Magyar Nemzeti Bank, Országos Tervhivatal, MTA Közgazdaságtudományi Intézet könyvtárai és részben a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár) a Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtárának a kezdeményezésére és szerkesztésében közösen adják ki immár két éve az *Új külföldi közgazdasági művek jegyzékét*, amely kurrens lelőhely-bibliográfiai funkcióján túlmenően bizonyos értelemben országos tudományági szakrendszerű központi címjegyzéknek tekinthető, és mint ilyen az ország határain túlmenve is figyelemre méltó vállalkozásnak tűnik. Az 1958-ra megjelenésre tervezett *Közgazdasági és Statisztikai Irodalmi Tájékoztató* (Bibliográfiai havi szemle) (a Kg. Egyetem, a K. S. H. és a Kg. Intézet könyvtárainak szerkesztésében) a külföldi könyvanyag feldolgozását kibővíti a magyar könyvek, valamint körülbelül 200 magyar és külföldi periodikus kiadvány feldolgozásával, és így módon egy kiadvány keretében kísérel megvalósítani a közös gyarapodási jegyzék jellegéből következő lelőhely-bibliográfiai, tudományági könyv és folyóirat K. C., valamint a kurrens szakbibliográfiai és nem utolsósorban dokumentációs sajátos funkciók érvényesítését. E tervezett kiadványnak mint dokumentációs terméknek számos előzménye van a szaksajtóban, de többretű funkcióinak egybehangolását tekintve e vállalkozás nemzetközi viszonylatban is érdekes kísérletnek tekinthető. Megjegyzendő, hogy hasonló törekvések tapasztalhatók Lengyelországban is, ahol ez év márciusában a társadalom- és közgazdaságtudományi könyvtárak képviselőinek tanácskozása alkalmával az új beszerzésekről való tájékoztatás, a közös szerzeményi jegyzék és általában a tájékoztató-bibliográfiai szervek együttműködésének a kérdése központi témaként szerepelt (*Przeгляд Bibliograficzny Pismienictwa Ekonomicznego*. 1957. 2. sz.).

A könyvtári gyarapodási jegyzék tehát — legalábbis tudományos szakkönyvtári vonatkozásban — többretű funkciójával, a benne rejlő tájékoztatósi-bibliográfiai lehetőségek változatos szerkesztési módszerekkel történő kihasználásával a korszerű, színvonalas könyvtári munka nélkülözhetetlen segédeszköze.

PÉLDÁK TÁBLÁZATA

Liste von Neuerwerbungen

- 1957/223 Totok, Wilhelm und Roff, Weitzel
Handbuch der bibliographischen Nachschlagewerke.
Frankfurt/M : Klostermann (1954).
XIII, 258 S. 8°

Additions to the Library

- 923 Saran, K. M.
Labour in ancient India. Bombay, Vora [1957].
VII, 106 p. 331. (54) S24
- 924
925

Economic Library Selections

Series I. New Books in Economics

1. ALLEN, R. G. D., *Mathematical economics*. (London : Macmillan ; New York : St. Martin's Press. 1956. Pp. XVI, 768. \$ 10.)
An advanced economics text dealing with the mathematical exposition of simple dynamic models ..... (C)
2.
3.

Monthly List of Additions

- 1878 ROESLER (C. F. H.) Vorlesungen über Volkswirtschaft.
Erlangen, Deichert. pp. VIII, 469. R. W12,343
- 1930
1948
1955
1957

Bibliographischer Wochenbericht

I. Statistik der Neueingänge

in der Zeit ...

Anzahl

	insges.	davon Ausl.
Bücher		
Zeitschriften		
Zeitungen		

A Bibliography of African bibliographies covering territories South of the Sahara. 3rd ed ... Cape Town : South African Public Library. 1955. VII, 169 S. 8°
(Gey Bibliographies. No. 6.)

£ 12/6

B/c 4 a/1

Új Külföldi Közgazdasági Művek Jegyzéke

- 584 WELTATLAS. Die Staaten der Erde und ihre Wirtschaft.
... Leipzig, Verl. Enzyklopädie, 1957. [8], 57, [1] p. 45 térk.
Világtérkép. A Föld államai és gazdaságuk.

— FSZEK — KGE — KGI

RÓZSA GYÖRGY

A Nemzetközi Szabványügyi Szervezet (ISO) új könyvtári vonatkozású ajánlása. Az ISO/TC 46 — a Nemzetközi Szabványügyi Szervezet könyvtári és dokumentációs kérdésekkel foglalkozó bizottsága — a következő nemzetközi szabvány-ajánlást dolgozta ki: *ISO Recommendation 30 Manchette bibliographique*, 1956.

Az ajánlás munkabavétele 1950-ben történt. Az előterjesztett javaslat figyelembe vette a korábban működött nemzetközi szervezetnek, az ISA-nak (Fédération Internationale des Associations Nationales de Normalisation) erre vonatkozóan még 1940 márciusában közzétett szövegét. Az új szövegjavaslatot az 1951-ben Rómában, majd 1952-ben Koppenhágában megtartott teljes ülés tárgyalta. A módosításokkal kiegészített ajánlástervezetet a brüsszeli teljes ülés 1954-ben elfogadta.

Az ISO Tanácsa, miután a tagok többsége — 34 tagból 21 — a szabvány szövegével egyetértett, az ajánlást 1956 novemberében jóváhagyta.

Az ISO/R 30 a következő előírásokat tartalmazza (nem teljes szöveg):

Címszegély (másképpen címláb) a folyóiratok fedőlapjának alsó szegélyén végigfutó sáv, amelyen az illető folyóiratszámnak legfontosabb bibliográfiai adatai vannak feltüntetve.

- E címszegélyben a folyóirat bibliográfiai adatainak sorrendje a következő:
- a folyóirat rövidített címe (rövidítés az ISO/R 4 szerint),
  - a kötet, illetve évfolyam száma,
  - a folyóirat évfolyamon belüli sorszám, a
  - lapszám (-tól -ig),
  - a megjelenés helye és időpontja (év, hó, nap).

A szabványajánlás a címszegély adatainak összeállítására, illetve nyomtatására nézve is tartalmaz előírásokat, illetve könnyítéseket. Így ha a folyóiratnak nincs kötet-számozása, akkor ehelyett az évszámot, illetve annak utolsó két számjegyét kell közölni. A havonta egyszer megjelenő folyóiratoknál csak az évet és hónapot kell feltüntetni, a megjelenés napját nem. Nem lehet rövidíteni a megjelenés helyének nevét.

A címszegély tipográfiai elrendezése a kiadó tetszésére van bízva, lehetőség van a kötet, illetve a folyóirat sorszámának külön kiemelésére is.

A szabvány ajánlásában a közölt előírásokat több példa egészíti ki. Így pl. a *Revue de la Documentation* címszegélye az ISO/R 30 szerint.

REV. DOCUM. Vol. 19 Fasc. 4 pp. 101—164 Bruxelles 15. 3. 1953.

Az *MSZ 3405 Folyóiratok fedőlapja, belső elrendezése* c. magyar szabványnak a címszegélyre vonatkozó előírásai a fenti nemzetközi szabványajánlásban foglaltakkal megegyeznek.

BARTA GÁBOR

A Csehszlovák Köztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság könyvtárosainak első munkaértekezlete. (1957. június, Drezda). A megbeszélések újból bebizonyították a szocialista tábor könyvtárosai közötti rendszeres együttműködés szükségességét és jelentőségét. A résztvevők ezért javasolták, hogy az 1958-ban Prágában megrendezésre kerülő kongresszus legyen valamennyi szocialista ország könyvtárosainak nemzetközi konferenciája.

A drezdai értekezlet résztvevői baráti üdvözlőket küldték a magyar könyvtárosoknak. A javaslat aláírói Jaroslav LIPOVSKY, a csehszlovák Országos Könyvtárügyi Tanács titkára és Horst KUNZE professzor, az NDK könyvtártudományi tanácsának elnöke.

SMA